

ПЕРЕКЛАДИ ЄВАНГЕЛІЯ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядається поява перших перекладів Євангелія українською мовою, їхнє значення для формування української ідентичності та політика Російської імперії стосовно спроб запровадження україновних перекладів Святого Письма.

Ключові слова: Святе Письмо, українська мова, переклади Євангелія, національна політика, українська ідентичність.

Значну роль у процесах творення модерних націй у Центральній та Південній Європі ХІХ ст. відіграв релігійний фактор. Саме об'єднання навколо католицької церкви відкрило шлях національній консолідації італійців та поляків, які були розділені кордонами різних держав. Православна церква дозволила зберегти етнічну самосвідомість греків, сербів та болгар, які знаходилися під владою Османської імперії. Схожі процеси відбувалися на західноукраїнських землях, де греко-католицька церква фактично стала виразником інтересів української громади, а з середовища її духовенства вийшла значна кількість діячів національного руху.

Однак зовсім інша ситуація склалася у ХІХ ст. в Наддніпрянській Україні, адже православ'я виступало тут засобом русифікації, надійною опорою державної єдності Російської імперії. Інститут церкви, покликаний, у першу чергу, задовольняти духовні потреби людини, в Російській імперії трансформувався в одну зі слухняних ланок державного апарату. Для 71% населення імперії (враховуючи й старовірів)¹ православ'я, згідно проголошеної графом Сергієм Уваровим у березні 1833 р. тріади, мало становити невід'ємну цілісність разом із самодержавством та "народністю". Під останньою розуміли насамперед єдність росіян ("великоросів"), українців ("малоросів") та білорусів. Місце церкви в системі державної ідеології визначало її ставлення до національних процесів, у тому числі в Україні. Як зазначає П.Магочій, фактично всі ієрархи незалежно від походження, відчували себе росіянами і часто були найзапеклішими противниками існування окремої української ідентичності². До цих слів можна додати, що й за походженням не тільки вищі ієрархи, але й значна кількість рядових священників була представлена саме етнічними росіянами. Дані перепису 1897 р. у губерніях Південно-Західного краю показують непропорційно велику частку церковних служителів та членів їхніх сімей серед росіян у порівнянні з аналогічними даними щодо українців (5,3% проти 0,2%)³.

Ще наприкінці ХVІІІ ст. згідно указу Павла І (від 14 березня 1799 р.) в Російській імперії було створено духовну цензуру, усі видання релігійного змісту опинилися у сфері її компетенції. Наступного року новий указ (від 18 квітня 1800 р.), вимагав зокрема узгодити усі церковні книги з великоросійськими, щоб "жодної різниці і особливого нарiччя у них не було"⁴. У 1817 р. було ліквідовано Києво-Могилянську Академію, що упродовж тривалого часу була осередком української релігійної думки, а у 1819 р. у Києві було відкрито Духовну Академію, діяльність якої мала сприяти уніфікації релігійного життя в Росії та Україні.

З огляду на викладені вище обставини, дослідники українського національного руху ХІХ ст. у Наддніпрянщині часто недооцінюють значення релігійного чинника. На наш погляд, це не зовсім справедливо, адже самі представники тогочасної української інтелігенції у більшості усвідомлювали, що в умовах коли релігійна свідомість переважала у значній кількості населення, важливою передумовою формування української національної ідентичності було запровадження рідної мови у духовне життя. Першим і найважливішим кроком для реалізації цієї мети, було перекладення українською мовою Святого Письма та основних релігійних текстів.

Значення, яке надавалося представниками української інтелігенції українізації церковного життя ілюструють слова Івана Огієнка, автора повного перекладу Біблії з мов оригіналу, здійсненого у ХХ ст.: "... в нас найперше книжка українська, а ідеологія православна... Але завжди пам'ятай, що прапор української православної ідеології і прапор національності – це наша українська мова"⁵.

У ХІХ – на початку ХХ ст. було здійснено кілька перекладів Нового Заповіту українською мовою. Вони стали предметом наукових досліджень П.Житецького, М.Комарова, О.Горбача, В.Німчука, А.Стародуба, С.Головащенко, Т.Мороз та Л.Ткач, А.М.Трембіцького та А.А.Трембіцького, Г.Наконечної⁶. Однак ці та інші автори не приділили достатньої уваги суспільно-політичній дискусії, яка виникла навколо публікації та запровадження цих перекладів у релігійне життя. Частково цього питання торкалися А.Стародуб⁷, Р.Вільпіус та О.Міллер⁸. У роботах Рікарди Вільпіус та Олексія Міллера висвітлене насамперед ставлення російських наукових, церковних та політичних кіл до видання релігійної літератури українською мовою. Водночас, значення перекладів Святого Письма для українського національного руху практично не вивчалось, хоча окремі аспекти проблеми розглянуті у статті В.Г.Меши присвяченої участі православного духовенства в українському національному відродженні⁹.

Перш ніж перейти до розгляду зазначеного питання, доцільно подивитися яким чином здійснювалося його розв'язання у країнах Східної Європи. Серед слов'янських народів першими, ще у ХV ст., з'явилися чеські переклади Святого Письма. У ХVІ ст. побачили світ переклади польською та словенською мовами. Словацький переклад Євангелія було здійснено у 1832 р., не зважаючи на той факт, що мову словаків ще у ХІХ ст. часто розглядали як говірку чеської й саме остання з ХVІ ст. була церковною і книжною мовою словаків. У ХVІІІ ст. був надрукований переклад Святого Письма верхньолужицькою й переклад Нового Заповіту нижньолужицькою мовами (повний переклад Біблії здійснено у 1824 р.). У 1831 р. з'явився хорватський, а у 1868 р. було опубліковано сербський переклад Святого Письма.

У Російській імперії у 1813 – 1814 рр. було створено Російське біблійне товариство (РБТ, Российское Библиейное Общество) за зразком Британського і Закордонного Біблійного товариства (British and Foreign Bible Society, 1804). Російська міжконфесійна організація повинна була займатися перекладами, виданням і розповсюдженням книг Святого Письма. У 1816 р. Олександр І, який для особистих духовних потреб використовував французьке видання Святого Письма¹⁰, надав дозвіл на здійснення російського перекладу Нового Заповіту. Результатом роботи стало видання у 1821 р. Нового Заповіту двома мовами – російською та церковно-слов'янською. Не зважаючи на опублікований у 1819 р. переклад Книги Буття, виконаний Філаретом Дроздовим, планувалося зробити новий переклад Старого Завіту.

Географічні межі діяльності РБТ не обмежувалися територією Російської імперії. Товариство сприяло появі сербського та болгарського перекладів Святого Письма.

У 1826 р. РБТ було ліквідовано й за часів правління Миколи І робота над перекладами була призупинена на офіційному рівні на три десятиліття. Більше того, спроби здійснення перекладів Біблії засуджувалися. Зокрема, був звинувачений у ересі прот. Герасим Павський, чий переклад Старого Заповіту був літографічно виданий студентами у 1839 – 1841 рр. Після розгляду справи у Святійшому Синоді більшість літографій була знищена. Лише коли імператором став Олександр ІІ, а політична система імперії зазнала трансформацій, робота над перекладом була відновлена. Перший повний переклад Біблії російською мовою, відомий як Синодальний, був опублікований у 1876 р.

Російське Біблійне Товариство за 50 років з часу свого заснування Олександром І переклало Біблію у загальній кількості на сімдесят мов Російської імперії: серед інших – на калмицьку, чуваську, якутську, мордовську та ін.¹¹.

Найдовше серед слов'янських народів без перекладу Святого Письма власною літературною мовою залишалися білоруси. Лише у 1915 р. з'явився перший католицький молитовник білоруською мовою. Водночас, спроба католицького священика І.Бобича у 1912 – 1921 рр. перекласти білоруською Євангеліє не отримала визнання. Повний текст Біблії білоруською мовою був надрукований тільки у 1973 р.

Перші переклади Святого Письма на українську мову, зокрема його окремих частин були зроблені в Галичині. У 1842 р. переклад текстів Євангелія від Іоанна та 5 глав Євангелія від

Матвія здійснив Маркіян Шашкевич. Цей переклад був надрукований у Львові у 1884 р. У 1857 р. переклади Псалмів українською мовою зробив М.О.Максимович¹².

На початку 60-х років XIX ст. М.І.Костомаров оголосив про намір видати україномовний переклад Святого Письма й з цією метою почав збір коштів¹³. Шеф жандармів і головний начальник III відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії В.А.Долгоруков поінформував міністра внутрішніх справ П. А. Валуєва 5 червня 1863 р. про наступне: "Обер-прокурор повідомив, що ряд малоросійських літераторів повідомили в "Санкт-Петербурзьких ведомостях" № 47, 77 і 79 про бажання видавати на малоросійській мові книги релігійного змісту. Нині на гроші, зібрані Костомаровим, готується до видання "Священная история", складена священником Смоленсько-Кладбищенської церкви Олатлевичем"¹⁴. Згодом М.І.Костомаров змінив свої наміри й зібрані кошти передав Академії наук на премію за кращий словник "з малоросійського нарiччя на російську мову".

У березні 1860 р. розпочав роботу над перекладом Святого Письма інспектор ніжинського ліцею кн. Безбородька Пилип Семенович Морачевський. Восени того ж року він надіслав переклади Євангелія від Матвія та від Іоанна митрополиту Санкт-Петербурзькому і Новгородському Ісідору з листом, у якому зокрема писав: "На усіх мовах, словесно й письмово, проповідується слово Боже; ісповідники Христа Спасителя мають Біблію на своїх мовах; а Малоросія, якої мовою говорить близько 12 мільйонів православних християн, не має на своїй мові навіть Євангелія. ... Переклад на малоросійську мову Євангелія безсумнівно приніс би досить важливу користь нашому релігійному народу"¹⁵.

Відповідь від митрополита надійшла дуже швидко. Листом від 14 жовтня 1860 р. митрополит Ісідор повідомив наступне: "Після приватної наради з Святійшим Синодом, повідомляю Вам, що переклад Євангелія, зроблений Вами чи будь-ким іншим, не може бути допущеним до друку"¹⁶. Не зважаючи на дані обставини, П.С.Морачевський продовжив роботу й у 1861 році надіслав переклад Євангелія в Академію наук, з проханням дати на нього відгук і, якщо останній виявиться позитивним, дозволити його публікацію. Рукопис був розглянутий академіками А.Х.Востоковим, А.В.Нікітенком та І.І.Срезневським. Переклад був належним чином оцінений і визнаний "працею у вищій мірі чудовою і зі сторони учено-філологічної, й зі сторони релігійно-моральної"¹⁷. "Не має сумнівів, що переклад Євангелія Морачевського повинен зробити епоху в літературному утворенні малоросійського нарiччя. Ми вважаємо, що Євангеліє на рідному нарiччі малоросіян досить сильно посприяло б його морально-релігійній освіті"¹⁸ – зазначалося у їхньому висновку. Академіки запропонували зібранню відділення російської мови і словесності клопотати в установленому порядку про друк перекладу перед Святійшим Синодом¹⁹. Отже, своє слово у цій справі мав сказати Синод. Обер-прокурор Синоду свити генерал-майор А.П.Ахматов повідомив міністра внутрішніх справ П.А.Валуєва 19 квітня 1863 року, що "в березні 1862 р. йому наданий Академією наук рукопис перекладу Святого Письма на малоросійську мову, складений колезьким радником Морачевським. Він направлений на відгук єпископа Калузького Григорія, при цьому думка Анненкова потім буде прийнята Синодом до уваги"²⁰. Слід зазначити, що розглядом перекладу П.С.Морачевського займалися також шеф жандармерії князь В.А.Долгоруков та київський генерал-губернатор М.М.Анненков. Останній оцінив переклад як "небезпечний і шкідливий". Не зважаючи на позитивну оцінку Російської академії наук, яка була надана на фоні підготовки російського перекладу Святого Письма, Святійший Синод не дозволив друкувати український переклад.

Доля праці Пилипа Морачевського склалася наступним чином. У 1864 році переклад було повернено автору для виправлень. Однак надісланий того ж року примірник загубився й віднайти його у 1899 році серед паперів Академії наук не вдалося. У 1902 р. до Петербургу надіслано два нових примірника перекладу П.С.Морачевського. Опубліковано переклад було вже після смерті П.С.Морачевського: Євангеліє від Матвія у 1906 р., від Марка – у 1907 р., від Луки – у 1908 р., від Іоанна – у 1911р. Єдиною книгою переклад був надрукований у Львові у 1921 р.

Спроби перекладу богослужбової літератури українською мовою викликали занепокоєння владних кіл, яке стало однією з причин видання Валуєвського циркуляру та Емського указу. За наказом Олександра II, "з огляду проявів українофільської діяльності й особливо перекладів та друкування підручників й молитовників на малоросійській мові", було скликано особливу

нараду під керівництвом міністра внутрішніх справ, у якій взяли участь міністр освіти, Обер-прокурор Синоду, начальник III відділення й голова Київської археологічної комісії, яким на той час був Юзефович²¹. У 1881 р. було заборонено виголошувати проповіді українською мовою. М.І.Костомаров з цього приводу у статті "Малорусское слово", опублікованій на сторінках "Вестника Европы" (1881, № 1) застерігав, про негативні наслідки заборон читати проповіді українською мовою та видавати україномовний переклад Нового Завіту, які призводять до невірною розуміння релігійних текстів, до відчуження від церкви й ворожого ставлення до духовенства²².

Тим часом, робота над створенням українського перекладу Святого Письма тривала. Наприкінці 60-х років XIX ст. до неї долучився Пантелеймон Куліш, який у 1869 р. видав "Святе Письмо. Перша частина Біблії. П'ять книг Мусієвих", а також віршований переклад "Книги Йова" у Львові. У Лейпцигу були опубліковані перекладені віршами "Псалтир, або Книга хвали Божої" і "Книга Пісень" у 1871 р. У лютому того ж року розпочалася спільна праця П.О.Куліша та І.П.Пуллюя над перекладом Нового Завіту. Спочатку окремими книжками були надруковані чотири Євангелія у Відні, а згодом, у 1880 р., весь Новий Заповіт у перекладі П.О.Куліша та І.П.Пуллюя вийшов у Львові. Право на видання цього перекладу у 1885 р. придбало Британське Біблійне товариство.

Після смерті Пантелеймона Куліша у 1897 р., роботу над повним перекладом Біблії завершили Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький. І.П.Пулюй переклав Псалтир, а І.С.Нечуй-Левицький "Книгу Рути", 1-шу та 2-гу книги "Параліпоменон", книги Ездри, Неемії, Естери та Даниїла. Перший повний переклад Біблії на українську літературну мову був опублікований у Відні Британським і Закордонним Біблійним товариством у 1903 р. під назвою "Святе Письмо Старого і Нового Завіту мовою русько-українською".

І.П.Пулюй звернувся в Петербурзьку Академію наук з листом-проханням "про допущення цього видання до продажу в Росії"²³. У відповіді Академії зазначалося, що його лист передано з копією клопотання в Головне управління у справах друку про дозвіл ввезення в Росію із-за кордону книг на малоросійському наріччі.

Під час Російсько-японської війни І.П.Пулюй звернувся до японського командувача генерала Ногі з проханням розповсюдити Святе Письмо українською мовою серед полонених українців. Японське бюро, яке відповідало за російських полонених, повідомило про дозвіл надіслати книги в Токіо, після чого надана І.П.Пулюєм збірка псалмів у кількості тисячі примірників була відіслана до Японії пароплаванням "Гамбург-Кобе".

На початку XX ст. переклад Святого Письма здійснив письменник і журналіст Михайло Лободовський. У 1903 році цей переклад було надіслано на розгляд Петербурзької Академії наук, яка, у свою чергу, направила працю М.Ф.Лободовського на рецензію П.Г.Житецькому, визнаному фахівцю з української літературної мови. Павло Житецький відзначив, що автор перекладу виявився надто залежним від тексту російського Синодального перекладу, з якого власне він і перекладав. Кращим перекладом, на думку П.Г.Житецького, був переклад Морачевського²⁴. У 1903 році було видано також український переклад Псалмів і Нового Заповіту (з паралельним церковнослов'янським текстом) Олександра Бачинського у Львові, який однак не знайшов широкої підтримки.

Загальна демократизація політичної обстановки в Російській імперії на початку XX століття дозволила відновити надії української інтелігенції на здійснення фахового перекладу Святого Письма українською мовою та його масове поширення серед населення. Для майбутньої публікації Павло Житецький запропонував деякі рекомендації, зокрема: "1) залишити недоторканими власні імена (Ісус замість Ісус, Єлизавета замість Лизавета й т.п.), 2) залишити без перекладу такі слов'янські вирази, до яких, як до формул, вухо давно звикло, наприклад "Осанна в вишних", 3) замінити старослов'янськими ті малоросійські слова, які мають у народі вульгарне значення чи іноді мають цинічний підтекст, наприклад, іудей замість жид, перси замість цицьки. Таких слів не багато, й обережне обходження з ними у перекладі Євангелія уявляється досить бажаним і навіть необхідним"²⁵.

Той факт, що видання Євангелія українською мовою було політичним питанням, не викликав сумнівів у сучасників. Не випадково, інформація про дозвіл публікувати Євангелія українською мовою, яка поширилася у 1902 р., викликала жваве обговорення серед прихильників та

опонентів таких заходів у середовищі духовенства. Наприклад, священник Голімський висловився рішуче проти перекладу: "навіщо, для півдня цей переклад? Якщо для того, щоб прикрасити бібліотеку, то це так; для народу ж цей переклад не потрібний. Народ знає Євангеліє на слов'янській мові: він з таким благоговінням звик відноситися до слухання Євангелія на слов'янській мові, що йому навіть не потрібен російський переклад. ... Народ сам знає, що йому потрібно, і допускати, що йому потрібне Євангеліє на малоросійській мові, може лише той, хто не знає народ". Інший священник заперечував Голімському на сторінках газети "Юг", зазначаючи, що насправді саме російський переклад не потрібен для українського народу, оскільки "російська мова настільки ж мало зрозуміла для простого українського населення, наскільки й церковно-слов'янська... істини Євангелія і загалом священного писання не лише не шкідливі для загального спокою, але й безумовно в усіх відношеннях благотворно впливають на народ. Тому бажано, щоб Євангеліє і загалом книги Святого писання були доступні розумінню народу, а це найлегше досягається через переклад їх на рідну мову"²⁶.

1906 рік приніс Україні очікувану більше сорока років можливість видання Святого Письма й виголошення духовного слова рідною мовою. Газета "Громадська думка" повідомляла: "В Кам'янці-Подільському на перший день Великодня архірей Парфеній читав у соборі Євангелію українською мовою. Люде і здивувалися, і зраділи, почувши в церкві рідне слово"²⁷. Ця подія була вагомим кроком на шляху до українізації православної церкви в Україні.

Поява Святого Письма національними мовами для більшості слов'янських народів стала важливим внеском у формування літературних мов та модерних націй. Політична вуаль, яка упродовж тривалого часу перешкождала поширенню україномовного перекладу Святого Письма у XIX ст. відіграла гальмівну роль у становленні української національної ідентичності, оскільки більшість представників духовенства зверталася до багатомільйонного українського населення чужою для нього мовою. З іншого боку, ця вимушена відстороненість від офіційного духовного правління, яке ототожнювалося з імперською владою, сприяла окресленню власне українського мовно-етнічного простору.

¹ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення. Історія. Розпад. – Львів, 2005. – С. 221.

² Магочій П.Р. Історія України. – К., 2007. – С. 325.

³ Юго-Западный край по данным переписи 1897 года. Оттиск из журнала "Киевская Старина". – К., 1905. – С. 22.

⁴ Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні (Зовнішня історія української мови). – К., 2004. – С. 40 – 41.

⁵ Ластовський В.В. Між суспільством і державою. Православа церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII столітті в історії та історіографії. – К., 2008. – С. 27.

⁶ Житецкий П.И. О переводах Евангелия на малорусский язык. Оттиск. – 1906. – С. 1 – 65; Комаров М.П. Морачевський та його переклад св. Євангелія на українську мову. – Од., 1913; Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Св. Письма на українську народню мову 19 – 20 вв. // Наукові записки Українського Вільного Університету. – Ч. 13. – Філософський факультет: Збірник Мовознавчої Комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрещення Руси-України. – Мюнхен, 1988. – С. 29 – 98; Нимчук В.В. Священное Писание на украинском языке // Роль переводов Библии в становлении и развитии славянских литературных языков. – М., 2002. – С. 39 – 69; Головащенко С.І. "Український Псалтир" М.О.Максимовича як феномен вітчизняної біблеїстики: кілька запитань до тексту // Магістеріум. – 2006. – Вип. 23: Історико-філософські студії. – С. 55 – 62; Мороз Т. Маловідомі сторінки історії перекладів українською мовою книг Святого Письма від середини XIX – до середини XX століть // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 276 – 277: Слов'янська філологія. – Чернівці, 2006. – С. 240 – 251; Мороз Т.В., Ткач Л.О. До індивідуальної характеристики перекладачів Євангелія у залученні лексичних джерел української мови (Пилип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Огієнко) // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. – К., 2006. – Т. 60. – С. 22 – 36; Трембіцький А.М., Трембіцький А.А. Щиру молитву чужою мовою не вознесеш – кредо всього життя і діяльності Пилипа Морачевського // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник: Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. VI. – С. 227 – 244; Наконечна Г. Український текст Святого Письма (Куліш – Левицький-Пулюй): ілюстрація мовної норми чи суміш діалектних рис? // Збірник наукових праць: "Проблеми української термінології". – 2010. – С. 112 – 114.

⁷ Стародуб А.В. Видання українського перекладу Євангелія (1905 – 1912) (за матеріалами архіву Московської синодальної друкарні) // Проблеми історії України XIX – поч. XX століття. – Випуск 6. – К.,

2003. – С. 319 – 344; Стародуб А. Невідоме свідчення про поширення українського перекладу Нового Заповіту на території Наддніпрянської України у 80-ті рр. XIX століття) // Український археографічний щорічник. – Вип. 8/9. – К, 2004. – С. 620 – 628.

⁸ Вильпиус Р. Языковая политика в Российской империи и украинский перевод Библии (1860 – 1906) // *Ab imperio*. – 2005. – № 2. – С. 191 – 224; Миллер А.И. "Украинский вопрос" в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – СПб., 2000. – 260 с.

⁹ Меша В.Г. Участь православного духовенства в українському національному відродженні останньої чверті XIX ст. // Наукові праці. Історія. – Миколаїв, 2009. – Т. 94. – Випуск 81. – С. 19 – 22.

¹⁰ Тихомиров Б.А. К истории отечественной Библии. – М., 2006. – 32 с.

¹¹ Вильпиус Р. Языковая политика в Российской империи и украинский перевод Библии (1860 – 1906) // *Ab imperio*. – 2005. – № 2. – С. 200.

¹² Псалмы, переложенные на украинское нарѣчье / Перелож. М.Максимовичем. – М., 1859. – 43 с.

¹³ Див.: Основа. – 1862. – Серпень. – С. 14.

¹⁴ Дякин В.С. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (XIX – начало XX века) / И.Лукоянов (подгот.). – СПб., 1998. – С. 432.

¹⁵ Науменко В. Ф.С.Морачевский и его литературная деятельность // Киевская старина. – 1902. – № 12. – С. 467 – 468.

¹⁶ Там само. – С. 467 – 469.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. – С. 476.

¹⁹ Сведения о четвероевангелии в переводе на малорусский язык Ф.С.Морачевского // Киевская старина. – 1902. – Т. 78. – № 9. – Отд. 2. – С. 94.

²⁰ Дякин В.С. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (XIX – начало XX века) / И.Лукоянов (подгот.). – СПб., 1998. – С. 432.

²¹ Там само. – С. 434 – 435.

²² Костомаров Н. Малорусское слово // Вестник Европы. – 1881. – № 1. – С. 403 – 404.

²³ По поводу издания Св. Письма в украинском переводе // Киевская старина. – 1904. – Т. 87. – № 11. – Отд. 2. – С. 64 – 65.

²⁴ Житецкий П.И. О переводах Евангелия на малорусский язык. Оттиск. – 1906. – С. 1 – 65.

²⁵ К изданию Евангелия на украинском языке // Киевская старина. – 1906. – Т. 1906. – Т. 92. – № 3/4. – Отд. 2. – С. 90 – 91.

²⁶ Голоса духовенства об украинском переводе Евангелия // Киевская старина. – 1902. – Т. 77. – № 4. – Отд. 2. – С. 22 – 23.

²⁷ К изданию Евангелия на украинском языке // Киевская старина. – 1906. – Т. 1906. – Т. 92. – № 3/4. – Отд. 2. – С. 91.

В статье рассматривается появление первых переводов Евангелия на украинский язык, их значение для формирования украинской идентичности, а также политика Российской империи в отношении попыток внедрения украиноязычных переводов Священного Писания в духовную жизнь.

Ключевые слова: Священное Писание, украинский язык, переводы Евангелия, национальная политика, украинская идентичность.

The article discusses the emergence of the first Ukrainian translations of the Gospel, their significance for the formation of the Ukrainian identity, as well as the policy of Russian empire in the case of implementation of Ukrainian-language translations of the Holy Scripture in a spiritual life.

Key words: Holy Scripture, the Ukrainian language, the translations of the Gospel, the national policy, the Ukrainian identity.